

POZNANIE, CIEĽ A ZMYSEL V ŠTRUKTÚRE MORÁLNEHO ŽIVOTA

Helena Hrehová

Úvod

Výber prednášky, v obsahu ktorej bude rezonovať poznanie toho, čo je hodnotné, ale aj poznanie cieľa a zmyslu života, je z mojej strany zámerný. Prostredníctvom intelektuálneho poznania, verifikovaného skúsenosťou, sa totiž dozvedáme, čo je pre život najviac dôležité, čo menej, a čo je nepodstatné.

My ľudia 21. storočia, aj napriek štýlu tzv. „konzumného raja“, žijeme vo veľmi turbulentných časoch, poznamenaných globálnou civilizačnou krízou, ktorá je najviac evidentná v morálnej sfére. Všetko to, čo bolo v morálke po dlhé stáročia pokladané za rozumné, stabilné a konštruktívne, napr. starozákonný *Dekalóg* spolu s ideálom spravodlivosti, ako aj novozákonné požiadavky z Ježišovej *Reči na vrchu* s ich eschatologickým obsahom, v ktorom je akcentovaná *agapická láska*, sú dnes nielen relativizované, ale aj eliminované z každodenného kontextu. V súčasnosti existujú tisíce názorov na morálku a výsledkom toho je, že nevieme, čo je správne a čo nesprávne, čo dobré a čo zlé, čo primárne a čo sekundárne.

V postmodernom a postkresťanskom svete chýba všeobecný mravný základ, od ktorého by sa mohlo odvíjať kultivované spolužitie. Tu niekde je dôvod, prečo nemecká premiérka Angela Merkelová v roku 2012 konštatovala, že multikultúra sa neosvedčila.

V našej súčasnosti sme otvorili príliš široký priestor na to, aby si ľudia mohli porozumieť a nájsť spoločné body. Pochopili sme, že nestačí, aby sme odstránili vonkajšie bariéry (voľné hraničné priechody medzi štátmi Európskej únie, alebo anglický jazyk namiesto po celé stáročia používaného latinského jazyka). Na zlepšenie komunikácie to nestačí. Multikultúra – bez akceptácie nábožensko-duchovných štruktúr – opierajúca sa iba o materiálne hodnoty, je príliš krehká a krátkozraká. Ľudia sa dennodenne presviedčajú, že o majetok i život možno ľahko prísť. Stačí, ak si predstavíme nedbanlivosť v práci, na cestách, pomstychtivé podpaľáčstvá áut, daňové podvody, ktoré v konečnom dôsledku zruinujú podvodníka i jeho rodinu.

1. Čo sú hodnoty a prečo je dôležité ich poznanie?

O tom, čo je hodnotné, sa dozvedáme vďaka skúsenostnému poznaniu, ktoré nadobúdame v procese syntetizácie aktov vnímania, myslenia, predstavivosti, cítenia, chcenia, reálneho videnia vecí s pomocou zmyslového, racionálneho aj intuitívneho vhl'adu. V najvšeobecnejšom zmysle hovoríme: o teoretickom a praktickom poznaní, o poznaní zmyslovom, duchovnom, vedeckom.

Cieľom ľudského poznania je pravda, ktorá je dynamická a má svoju históriu. Hovoríme o pravde bytí a vecí, o pravde logickej, adekvátnej, skúsenostnej, zjavenej, subjektívnej i objektívnej. Každý človek sa prirodzene vzťahuje k pravde a je aj hodnotený podľa kritérií pravdy a dobra, lebo pravda je zároveň aj dobrom. Pravda pozdvihuje mysle ľudí a je prostriedkom humanizácie sveta. S jej pomocou sa uskutočňuje progres.

Dobro oproti pravde sa kvalifikuje ako status bytí, vecí a situácií. Hovoríme o dobre ontologickom (je dobrom v sebe), a tiež dobre morálnom, o ktoré sa pričiňujeme my sami. Bez pravdy a dobra stráca život svoj existenčný dôvod.

V porovnaní s pravdou a dobrom, hodnoty poukazujú na to, že vo svete sa nemôže nič vyjavovať inak ako v zmysluplných súvislostiach. Kauzou týchto zmysluplných súvislostí je *Božia sofia* (Premúdrosť). Človek je spomedzi všetkých bytí na zemi najvyššou hodnotou. Žalmista to potvrdil slovami: „*Stvoril si ho len o niečo menšieho od anjelov, slávou a ctou si ho ovenčil a ustanovil si ho za vládcu nad dielami tvojich rúk.*“ (Ž 8, 6 – 7).

Všetko, čo je hodnotné, je také nielen v sebe, ale aj vďaka hodnoteniu. Z tohto pohľadu sú hodnoty buď: časné a konečné, alebo nadčasové a večné. Hodnoty sú tu vždy, no ľudia majú vďaka svojej slobode ambivaletnú možnosť: zrealizovať ich, alebo aj nie. Z povedaného vyplýva, že niektorí ľudia zrealizujú vo svojom živote viac hodnôt, iní menej.

Všetci rozumní ľudia by sa mali zaujímať o hodnoty a zostať voči nim otvorení. Hodnoty predstavujú kvalitu nachádzajúcu sa v tomto svete. To znamená, že pre nás všetkých vyvstáva dvojaká povinnosť:

- a) hodnoty poznať a usilovať sa ich aplikovať v praktickom živote;
- b) prenášať ich – prostredníctvom komunikácie – z generácie na generáciu.

Celá filozofia a morálka sú tak trochu učením o hodnotách. Faktický nie je možné oddeliť hodnotu od bytia, tak ako nemožno oddeliť ľudský mozog od tela bez toho, aby človek neumrel, alebo konáre stromu od jeho koreňov bez toho, aby nevyschli. Rovnako nemožno oddeliť ani človeka od morálky, lebo človek je buď morálny alebo nemorálny. Je pravda, že na nejaký čas človek môže zostať v neutrálnej pozícii, ale ak by túto pozíciu

praktizoval dlhodobo, prejaví sa to vo frustrácii a v neschopnosti vybrať si medzi dobrom a zlom.

Každý človek má navyše cit pre hodnoty. Tam, kde je život, tam sú aj hodnoty. Život bez hodnôt je nepredstaviteľný. Bez nich by sme sa nedokázali zorientovať v spleti mnohorakých možností, nevedeli by sme, čo je pre život podstatné, čo nepodstatné, čo primárne a čo sekundárne.

Bytia a hodnoty predstavujú nezávislé svety, nemožno ich stotožňovať, ani oddeľovať, ale bytie má primát pred hodnotou. Ľudia sa k hodnotám vzťahujú, keďže sami sú hodnotou. Pýtajú sa ne, hoci existujú mimo nich. Vnímajú ich a premýšľajú o nich, zaujímajú k nim postoje a motivujú ich k mravnému konaniu. Aj preto hodnoty vzbudzujú úctu, rešpekt, obdiv.

Ľudské postoje voči hodnotám sú však rozdielne a relatívne. Ovplyvňuje ich poznanie, vzdelanie, životná skúsenosť, citlivosť, kultúra, viera, vek. Inak sa pozeráme na hodnoty ako deti, inak ako mladí a dospelí, inak ako rodičia alebo ľudia na sklonku života.

O dôležitosti hodnôt pre morálny život hovoril už Platón (427 – 347 pred Kr.) vo svojej koncepcii *o ideách*. Hodnotu pravdy, dobra a krásy umiestnil na vrchol všetkých ideí. V jeho koncepcii sú hodnoty nemenné, večne platné, nezávislé od ľudí. Dokonalosť ideálnemu svetu zaručuje idea dobra. Aristoteles (384 – 322 pred Kr.) sa zmienil o hodnotách v texte *O oddelených podstatách*. Čím je hodnota vyššia, tým je menej deliteľná. Z tohto uhla pohľadu je hodnota človeka nevyčísliteľne vyššia ako hodnota vecí.

Filón Alexandrijský (25 pred Kr. – 40 po Kr.) a sv. Augustín (354 – 430) už hovorili o stupňoch hodnôt, po ktorých majú ľudia vystupovať tak, aby rozvíjali vlastný rozum a vôľu pod vplyvom božskej iskry (*scintilla divina*). K dokonalosti tak možno dospieť s pomocou aktivity tela, zdravých zmyslov, uvedomenia si seba (*autovedomie*), morálneho úsilia, kultúry, ako aj prostredníctvom snahy poznať pravdivú realitu, až po poznanie Boha.¹

Sv. Tomáš Akvinský (1225 – 1274) akcentoval hodnoty vo svojich úvahách *o dokonalosti a transcendentáliách*. Podľa neho: „*V Bohu je prvý počiatok i posledný základ všetkých hodnôt. On je pôvodca každej hodnoty, dôstojnosti, dobra, veľkosti*“.² V základoch hodnôt sú stabilne zakomponované metafyzické línie, v obsahu ktorých je zahrnutých päť vlastností: vznešenosť (*nobilitas*), hodnosť (*dignitas*), veľkoleposť (*magnitudo*), nádhera (*splendor*) a precíznosť (*subtilitas*).³ Hodnota je hodnotná pre svoju cennosť, veľkosť, obsahovú vznešenosť (láska,

¹ AUGUSTÍN, sv. 1953. *De quantitate animae*, 35, 79. Roma : G. Capasso, 1953.

² Porov. AKVINSKÝ, T. 1989. *Summa theologiae. I., q. 2, a. 3*. Bologna : Edizioni Studio Domenicano, 1989.

³ Porov. AKVINSKÝ, T. 1987. *Summa Teologiae, II.-II, q. 66*. Bologna : Edizioni Studio Domenicano, 1987.

pravda, dobro, krása), ako aj pre dôležitosť (čistá voda, čistý vzduch). Najviac dôležité je to, čo je nevyhnutné pre život, ktorý je reálnym bohatstvom, hodnotou oponujúcou nule a ničote. Nič, nula, ničota nemôžu mať hodnotu, vznešenosť, veľkosť, ani dôležitosť. Axiologická oponentúra voči každému nihilizmu, ktorý je vo svojej podstate deštrukčný, je opodstatnená.

V 19. a v 20. storočí sa hodnotám venovali najmä nemeckí a francúzski filozofi. Nemecký filozof F. Nietzsche (1844 – 1900) videl kresťanské hodnoty ako otrocké, pretože vyzdvihujú súcit, miernosť, skromnosť, pokoru, trpezlivosť a odpustenie. A keďže v kresťanskej etike nemá miesto nič, čo je násilné a tvrdé, jediným východiskom z tejto slabosti je *vôľa k moci* poháňaná túžbou niečo si podmaniť, poznať, ovládať. Filozof sa svojimi postojmi prezentoval ako ten, kto nepochopil hodnotu lásky a milosrdenstva.

M. Scheler (1874 – 1928) vnímal hodnoty ako predmety autenticky objektívne, pripravené vo večnom hierarchickom poriadku podľa piatich kritérií: dôležitosť pre život, trvanlivosť, neoddeliteľnosť, uspokojenosť, stupeň relativity. Tvrdil, že: „*Hodnoty nie sú jednoduché emotívne reakcie a výsledky hodnotiacich súdov, alebo ich reprezentácie. Sú to kvality, ktoré prináležia veciam a bytiam, aj keď sú nezávislé a rozdielne od ich reálneho bytia a od ich konceptuálnej determinácie.*“⁴ Rozlišoval hodnoty:

1. *relatívne* spríjemňujúce život (jedlo, bývanie, oblečenie);
2. *morálne*, ktoré robia ľudí mravnými (láska, úprimnosť, miernosť);
3. *absolútne*, ktoré nám pripomína svedomie (povinnosť rešpektovať život).

Okrem toho poznal aj ďalšie štyri úrovne hodnôt:

- a) *zmyslové hodnoty* na základe zmyslových pocitov (čo sa páči, alebo nepáči),
- b) *vitálne hodnoty* na základe vitálneho cítenia (život – smrť, zdravie – choroba, sila – slabosť);
- c) *duševné hodnoty* na základe psychického pocitu (pravdivé – nepravdivé, krásne – škaredé);
- d) *náboženské hodnoty* na základe duchovného cítenia (sväté – profánne, blaženosť – zúfalstvo).

Na vrchole Schelerovej pyramídy hodnôt stojí Boh. On má primát ako Osoba i ako Hodnota. „*Samotné hodnoty sú nezávislé na človeku, existujú v nezávislej ríši usporiadaných hodnôt vecí, ktoré môžeme poznať, ale nie vytvárať.*“⁵ Ľudia vytvárajú hodnoty s dočasnou trvácnosťou, ktoré sa časom znehodnotia, zaniknú, zabudne sa na ne.

N. Hartmann (1882 – 1950) vo svojom diele *Etika* tvrdil, že morálny život závisí aj od citovej intuície hodnôt. Rozlišoval medzi:

⁴ SCHELER, M. 1913. *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*. In: Gessammelte Werke, Bd. II. München : 1913, s. 39 – 40.

⁵ SCHELER, M. 1971. *Řád lásky*. Praha : Vyšehrad, 1971, s. 41.

1. *hodnotami s morálnym základom* (dobro, vznešenosť, ušľachtilosť);
2. *špeciálnymi hodnotami*, ktoré delil na:
 - a) *morálne hodnoty* (múdroosť, spravodlivosť, odvaha, miernosť),
 - b) *spoločenské hodnoty* nevyhnutné pre spoločnosť (pravdovravnosť, vzájomná dôvera);
 - c) *hodnoty spolupatričnosti* (spoločenstvo, tolerancia, solidarita).

Francúzski filozofi chápali hodnoty predovšetkým v súvislosti s cieľom. M. Blondel (1861 – 1949), filozof zmyslu ľudského bytia, chápal hodnoty ako „(...) *usporiadanosť orientujúcu na ceste k cieľu*“.⁶ Podobne aj novotomista J. Maritain (1882 – 1973) dával hodnoty do súvislosti s naplnením cieľa, ktorý vyústí v morálnom dobre. V hodnotách videl „(...) *intelektuálne vlákna v štruktúre morálnych myšlienok*“.⁷ Tým naznačil závislosť morálneho správania od intelektuálneho poznania hodnôt.

Z francúzskych existencialistických filozofov venoval pozornosť hodnotám najmä G. Marcel (1889 – 1973), aj keď svoje *Filozofické zlomky* publikoval až v roku 1961. V nich potvrdil tézu, že hodnoty majú metafyzický základ. To znamená, že nemôžeme na ne myslieť bez toho, aby v našom myslení nebol zahrnutý vzťah medzi bytím a dobrom. Už predtým v diele *Homo viator* (1944) pod vplyvom hrôz II. svetovej vojny, však voči termínu *hodnota* vyjadril aj istú nedôveru:

- a) kvôli degradujúcemu prenášaniam pojmu hodnota z politickej ekonómie do filozofie;
- b) z dôvodov idealistickej axiológie (G. Marcel bol realista);
- c) kvôli hodnotovému relativizmu, s ktorým sa stretol u svojho spolupútnika J. P. Sartra;
- d) z dôvodov hrozivej polarizácie hodnôt technickej civilizácie a jej „kvázi hodnôt“, ktoré sú úzko zviazané s reálnym konzumom masovej kultúry.

Podľa G. Marcela: „*Hodnota nie je trhovou, vlastníckou či majetkovou hodnotou, ale kategóriou bytostnou, esenciálnou, ktorá transcenduje rovinu „mat“*“.⁸ Svoju teóriu objasnil na príklade umeleckého diela. Vzácny obraz môže byť predmetom trhovej ceny (obchodníci s obrazmi), ale skutočná hodnota diela (oproti komerčnému využitiu) je absolútne transcendentná. Pre Marcela „*Hodnota nie je kvantitatívnou záležitosťou kumulácie majetku človeka, hromadením verejných pôct a uznání, ale výhradne kvalitatívnou záležitosťou*“.⁹

⁶ Porov. BLONDEL, M. 1993. *L'Azione*. Milano : Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo, 1993, s. 303.

⁷ Porov. MARITAIN, J. 1996. *Nove lezioni sulle prime nozioni della filosofia morale*. Milano : Editrice Massimo, Scienze umane e filosofia, 1996, s. 74.

⁸ MARCEL, G. 1991. *Les Hommes contre l'Humain*. Paris : Ed. Universitaires, 1991, s. 107-108.

⁹ BENDLOVÁ, P. 2003. *Hodnoty v existenciální filosofii Gabriela Marcela*. Praha : Academia, 2003, s. 91 – 92.

Ateisticky orientovaný existencialista J. P. Sartre (1905 – 1980) v porovnaní s M. Blondelom, J. Maritainom a G. Marcelom neuznával objektívny svet hodnôt z dôvodu, že by sa tak negovala ľudská sloboda: „*Moja sloboda je jediným dôvodom (fondément) hodnôt...moja sloboda sa chveje úzkosťou, že je dôvodom bez hodnotového zdôvodnenia.*“¹⁰ Hodnoty sú podľa Sartra iba relatívne a v jeho koncepcii niet miesta pre nevyhnutné bytie: „*Bytie je absurdné. Všetko, čo existuje, je pozbavené vysvetlenia a je bez zmyslu. Rešpektovanie vecí nemá zmysel. Všetko je absurdné, nič nie je možné vysvetliť. Svet vysvetlení a rozumu nie je vysvetlením o existencii.*“¹¹ Filozof neuznával žiadne univerzálne ani absolútne hodnoty. Podľa neho aj *Desatoro* možno obísť aj prekrútiť. Sartrov človek je odsúdený byť slobodný. Tento osud je pre neho jedinou normou. A keďže Boh rozhodol, čo je pre ľudí hodnotné, ľudia nie sú slobodní. Z jeho úvah vyplýva, že iba neveriaci sa rozhodujú slobodne na základe zakorenených hodnôt humanizmu, ktoré sú výsledkom poznania a výchovy. Sartrov človek je existenciou vrhnutou do sveta. Jeho podstatou je sloboda, no zároveň je zodpovedný za všetko, čo koná. Jediný príkaz, vzťahujúci sa na existenciu, je „byť autentickým“. Sartrovo filozofovanie neponúka človeku veľa radosti z bytia. Všetko, čo sa stane, je ľudské. Boh – na rozdiel od človeka – nemá reálnu existenciu, je len zosobnením ľudských ideálov. Človek sa bojí o seba, preto túži byť bohom. Sartrovska antinómia medzi Bohom a človekom i jeho povinnosť autenticity sú osamelé. V skutočnosti by totiž zmysluplná autenticita mala byť „zdieľaná s inými“¹²

Z pohľadu morálky je popieranie univerzálnych hodnôt vážne. Je pravda, že niektoré osoby môžu *Dekalóg* svojvoľne prekrútiť alebo ho nerešpektovať, ale ak by sme ich raz naozaj odstránili z povedomia ľudí, nastane obrovský chaos, lebo univerzálne hodnoty existujú pre dobro ľudí. Fakt, že humanizmus je v kríze, ako je to dnes, spôsobuje nedokonalé ľudské poznanie. Tu sú korene toho, prečo hovoríme už len o humanitárnosti masívne prezentovanej v médiách. V dôsledku krízy humanizmu je ľudský život považovaný za hodnotný, len ak je bez bolesti, alebo ak je medializovaný. Táto logika umožňuje domáhať sa práva na abort, na eutanáziu i vyzdvihovať tzv. celebrity, ktoré svojím správaním sú často veľmi vzdialení od morálneho štýlu života.

Hodnoty, ako to pozorujeme v živote, sú odstupňované a racionálne usporiadané: Boh, človek, pravda, dobro, krása, modlitba, cnosť, živé tvory, rastliny, knihy, autá, kamene, atď. Z tejto usporiadanosti možno vydedukovať, že existujú hodnoty: *absolútne*, nemenné a nezávislé

¹⁰ SARTRE, J.- P. 1945. *L'Être et le Néant*. Paris : Gallimard, 1945, s. 96.

¹¹ SARTRE, J.- P. 1952. *Nausea*. Torino : Einaudi, 1952, s. 204 – 205.

¹² Porov. TKÁČIK, L. 2007. Identita a autenticita. In Acta Moralia Tyrnaviensia II. *Autonómia a autenticita v kontexte morálnej teológie*. Trnava : FF TU, 2007, s. 47.

od ľudí; *prirodené* (vitálne), ktoré človek poznáva rozumom a cíti v srdci (pravda, dobro, láska, vernosť); *pozitívne* a zároveň dynamické podliehajúce zmenám, teda závislé od sociálneho prostredia (hodnota práce, návykov, výchovy). V hodnotovo-vzťahovej štruktúre sveta navyše existujú aj hodnoty, ktoré sprostredkovávajú zážitky, napr. *hodnoty duchovné* (ich prostredníctvom sa človek vzťahuje k vyšším princípom), *materiálne* (vzťahujú sa k hodnotám potrebným pre telesný život), *morálne* (sú závislé od vzťahu rozum – vôľa, napr. rozvážnosť, spravodlivosť, odvaha, miernosť), *estetické* (zviazané s tvorivosťou ľudí, s čistotou a krásnom), *ekonomické* (napomáhajúce hospodársku prosperitu spoločnosti), *náboženské* (oživujúce vzťah s Absolútnom prostredníctvom viery, nádeje, lásky), *kultúrne* (dokumentujú kultúru národa, tradíciu, ľudovú múdrosť), *prírodné* (prírodné zdroje, pôda, lesy, voda, vzduch), *trhové* (produkuje nadhodnotu výmenou tovaru napr. prostredníctvom obchodu).

Na to, aby sme preskúmali, v čom sa javí rozporuplnosť ľudskej bytosti (vzhľadom k zachovaniu či nezachovaniu života) sú nevyhnutné morálne hodnoty, ktoré ponúkajú kritériá pre ľudské konanie. Ony dávajú svetu, veciam, udalostiam a ľudským jedincom zmysel. Morálne hodnoty postulujú prítomnosť duchovných hodnôt, no nemajú rovnakú váhu. Dobré slovo nemá morálnu hodnotu pre človeka, ktorý umiera od hladu. V takejto situácii je hodnotnejší kúsok chleba a pohár vody. Okrem základných axiologických rozlíšení existujú ešte aj špecifické ponímania hodnôt (kontinentálne a národné):

- Afričania si napr. vysoko cenia hodnotu pôdy, priateľstva, súdržnosti;
- Latinoameričania sociálnu solidárnosť, rodinu;
- Arabi vyzdvihujú hodnotu arabskej identity a kultúry (náboženstvo islamu, islamské bratstvo);
- východné ázijské národy akcentujú ekologické hodnoty, nenásilnosť, tolerantnosť, askézu, odstup od materiálnych hodnôt;
- národom východnej Európy je drahá hodnota pravdy, slobody, priateľstva, ale aj pohostinnosť a spontánna priamosť;
- národom západnej Európy a severnej Ameriky vyhovuje rešpekt pred osobou, sloboda, právo, disciplinovanosť, bojaschopnosť, viera v pokrok, pracovitosť, solidarita, demokracia.¹³

Podľa prof. F. Keenana z Bostonského kolégia, ktorý sa zúčastnil Medzinárodného kongresu katolíckych teológov v Trente v júli 2010 (za účasti 600 účastníkov zo 73 krajín sveta), ako to uvádza Andrea Vicini, Európania rozvíjajú viac autonómnu etiku, Latinoameričania

teológiu oslobodenia, Afričania inkulturáciu a internáboženský dialóg, v severnej Amerike katolícku tradíciu.¹⁴ Na spomenutom kongrese bol vyzdvihnutý význam manualistického obdobia pre rozvoj morálneho života, návrat k Biblii, dôležitosť lásky a milosti, nové teologicko-antropologické koncepcie z rokov 1980 – 2000. Pozornosť bola venovaná aj globalizácii, integrácii, solidarite a tiež encyklikám bl. Jána Pavla II. a Benedikta XVI. Z najnovších výskumov vyplýva, že múdri ľudia myslia na to, čo je hodnotné. Rozdiel je v tom, že pre veriacich ľudí je darcom hodnôt Boh, naturalisti, materialisti, scientisti a ateisti sú, naopak, presvedčení, že hodnoty vytvára človek. Tu je dôvod prečo treba mladých ľudí vychovávať k hodnotám a pritom im pripomínať, že to, čo je veľmi hodnotné, sa nezaobíde bez námahy a racionálno-volitívnej aktivity (analýza, komparácia, výber). Ak sa totiž prestaneme zaujímať o hodnoty, kríza sa prejaví v omnoho negatívnejšej podobe.

Známy český filozof Erazim Kohák píše, že: „*Určenie hodnoty nie je svojvoľné. Vyjadruje základný, nepopierateľný rozmer živej skúsenosti, že život je cenný, že niečo ho naplňa lepšie, niečo horšie, niečo ho podporuje, niečo popiera. Niečo je dobré, niečo zlé.*“¹⁵ Ľudia, ktorí túžia po dokonalosti, nevyhnutne musia prekonávať aj prekážky (nevedomosť, lenivosť, mravnú nízkosť) a zároveň rozlišovať, čo je potrebné, vznešené, nenahraditeľné, alebo nepotrebné a nahraditeľné. Nikomu z ľudí nestačia iba materiálne hodnoty (jedlo, odev, bývanie). Všetci potrebujeme aj duchovné hodnoty a len vďaka nim vidíme skutočnosti, ktoré presahujú zmyslové poznanie.

Čo nás ale núti k tomu, aby sme si realizáciu toho, čo je hodnotné, dlhodobo plánovali? Prv, ako zodpovieme na túto otázku, je dôležité upozorniť na to, že v gréckom myslení nebol koncept hodnoty nikdy v opozitnom postavení s konceptom cieľa. Naopak, ciele boli v ľudskom živote vždy zdôrazňované, aj keď raz silnejšie a inokedy slabšie v závislosti od typu jednotlivých filozofických škôl. U Platóna bolo napríklad poznanie hodnôt veľmi silno akcentované, u Aristotela viac šťastie, ktoré považoval za najvyšší cieľ. Pre epikurejcov predstavovala hodnota prostriedok k cieľu a stoici identifikovali hodnotu cností s mravným dobrom. V kresťanstve bola podľa vzoru Ježiša Krista vysoko vyzdvihovaná agapická láska (*charis, agápe*), ktorá je znakom dokonalosti a závdavkom večnej blaženosti. Aj preto sv. Tomáš Akvinský hľadel na ľudské konanie z perspektívy posledného cieľa, ktorý je každému človeku determinovaný.

¹³ Údaje 10-ročného výskumu o špecifikách kontinentálnych a európskych hodnôt sme čerpali z medzinárodnej konferencie, ktorá sa uskutočnila v októbri 1992 na Univerzite v Trente (na pôde Fakulty sociológie).

¹⁴ VICINI, A. 2011. *La storia nel XX. secolo*. In: *Rivista di teologia morale* (2011), n. 169, január – marec. Bologna : Edizioni Dehoniane, 2011, s. 115 – 118, cf. s. 118.

¹⁵ KOHÁK, E. 2004. *Zorným uhlem filozofa*. Praha : Ježek, 2004, s. 68.

V Kantovom myslení, naopak, existoval rozpor medzi dobrom veci chcenej, naplnenej a predmetom samotným. Priama akcia je len tá, ktorá je nariadená univerzálnym zákonom, napr. konaj dobro a vyhýbaj sa zlu! Z tohto krátkeho exkurzu možno vydedukovať, že hodnoty ovplyvňujú ľudské ciele.

2. O ciele človeka a ľudstva

Spravidla neexistuje rozumný človek, ktorý by nemal vo svojom živote žiadny cieľ. Avšak rozlišujeme medzi: *časnými cieľmi* (dlhodobými alebo krátkodobými), ktoré si neustále kladieme a len čo naplníme jeden cieľ, hneď máme ďalší a *posledným večným cieľom*, ktorý je determinovaný každému človeku a nikto pred ním nemôže ujsť. Navyše existujú aj individuálne (subjektívne) ciele, ako aj objektívne verifikované ciele, ako napr. potreba vývoja, pokroku. Na základe skúmania dejinných udalostí možno povedať, že poznanie cieľa je v dejinách ľudstva bezprostredne podmienené konceptmi dobra, šťastia a blaženosti.

Sokrates aj Platón spájali ľudské ciele s hľadaním šťastia, ktoré transcenduje časný život, no Aristoteles (sústredený na realitu života) sa upriamil viac na dobro, ktoré kompletizuje a zdokonaľuje ľudský život.

Pre kresťanskú etiku a kresťanov je už vyše dvetisíc rokov najvyšším dobrom a šťastím v ľudskom živote Boh, ktorý ako tvrdí E. Kohák: „(...) *presahuje „moje bytie“, teda mňa samého. Božie dobro je mojím dobrom, pretože milujem Boha, ktorý je láska.*“¹⁶ V centre kresťanskej etiky preto nie je šťastie na zemi, keďže toto šťastie nie je dokonalé ani trvalé. Nie je ani etikou povinnosti, ale slobodným konaním. Je to etika čestného dobra, dobrých hodnôt a nezištnej lásky. Táto etika má racionálny základ koncentrovaný na *transcendentálne dobro*, v ktorom je zahrnuté aj individuálne dobro každého človeka. Ak niekto úprimne miluje dobro, privádza ho to k zjednoteniu s Bohom a zároveň aj s ľuďmi. Milovať znamená pripravovať si už tu na zemi budúcu večnú blaženosť.

J. Maritain práve preto mohol napísať, že kresťanskej etike nejde o sebecké dobro, šťastie a priateľstvo, ale o dobro, šťastie a priateľstvo v Bohu, lebo: „*Božia láska je láskou osoby k osobe, je to láska, ktorá vychádza z nášho srdca k jeho srdcu, pretože Boh nás miloval v našej singularite ako prvý.*“¹⁷ Múdry človek vie, že:

¹⁶ Tamže, s. 70-71.

¹⁷ Porov. MARITAIN, J. – MARITAIN, R. 1978. *Vita di preghiera. Liturgia e contemplazione*. Roma : Ed. Borla, 1978, s. 132.

1. Boh existuje a v ňom je princíp každej existencie (z tohto dôvodu bezbožnosť odporuje múdrosti);
2. človek nie je Boh. Ľudia sú si rovní v tom, že sú schopní prijímať lásku od druhých a aj ju ďalej podávať.

Medzi Bohom a človekom existuje existenciálny, no nie rovný vzťah. Stvorenia sú podriadené Stvoriteľovi, ale človek je privilegovaným bytím vo vzťahu s Bohom, pretože je Božím obrazom (*imago Dei*). Ľudská dokonalosť je závislá od kooperácie rozumnej osoby s Bohom a od jeho milosti. Milosť, dotýkajúca sa ľudského srdca, zdokonaľuje osobné konanie.

Poznatky o pravde, dobre, hodnotách, cieľi a zmysle života sú v štruktúre ľudského myslenia nevyhnutné. Bez týchto poznatkov by sme sa správali ako deti, ktoré sa v kontakte s hudobnými nástrojmi nebudú zaoberať estetickým súzvukom a skutočnou krásou hudby, ale zaujme ich vonkajší zvuk (hrmot a rachot nástrojov). Tu je odpoveď, prečo doladíme naše poznanie i konanie v priebehu celého života.

Napriek všetkému však môžeme pozorovať jeden veľmi zaujímavý fakt, že napr. mentálne málo inštruovaní ľudia nemusia mať, a spravidla ani nemajú, retardované srdce, no niektorí intelektuáli s vysokým IQ sa, naopak, správajú tak, že je im táto retardácia vlastná, ako to dokumentujú vysoko sofistikované podvody a krádeže.

Každý človek by mal konať slobodne podľa rozumu a svedomia. Mal by rešpektovať prirodzený poriadok sveta (vonkajší, ale aj vnútorný v sebe), o ktorý sa sám nepričinil, ale rozumom ho vníma a objavuje. Takéto správanie vyžaduje intelektuálno-vôľovú iniciatívu, ktorá prispieva buď k osobnému vzrastu, alebo k osobnej dekadencii. Ľudské skutky sú pričinou slobodnej vôle vždy buď morálne dobré, alebo morálne zlé. Závisí to od toho, či sú zhodné alebo kontrastujúce s rozumom a hodnotovým systémom. Normou morálnosti je rozumné dobro zrealizované v slobode. „*Vzťah medzi slobodným človekom a dokonale slobodnou božskou osobou je transcendentný. Boh transcenduje celý svet, avšak aj reagujúci človek je v priamom kontakte s celým svetom.*“¹⁸

Diferencia medzi *morálnym dobrom* a *morálnym zlom* nezávisí od našich zmyslov (ako je to v prípade estetickej krásy alebo škaredosti), ale predovšetkým od intelektu a slobodného rozhodnutia. Navyše existuje aj *fyzické zlo*, ktoré je ponímané ako nedostatok nejakého nevyhnutného dobra v partikulárnom poriadku, poukazujúcim na istú obmedzenosť

¹⁸ MARITAIN, J. *Nove lezioni sulle prime nozioni della filosofia morale*. Milano : Editrice massimo, 1996, s. 118.

dobra v porovnaní s univerzálnym poriadkom.¹⁹ Chromý človek alebo chromé zviera sú limitovaní fyzickým nedostatkom dobra, ktoré je chybou v partikulárnom poriadku voči zákonu pohybu.

Morálne zlo je osobnou chybou, nedostatkom zavineným vlastnou nerozumnosťou, nedbanlivosťou, lenivosťou, hriešnosťou. Tu platí, že čím je poznanie morálneho dobra a morálneho zla dokonalejšie, tým je aj rozdiel medzi nimi vypuklejší a istejší. Rovnako tiež platí, že čím je posudzujúci intelekt viac pozdvihnutý ponad materiálne veci, tým viac prihliada na mieru a váhu vlastného morálneho aktu a na vnútornú hĺbku, ktorá je fixne zakódovaná v ňom samom (v jeho svedomí). A keďže ľudské svedomie sa vyvíja, vyžaduje permanentnú formáciu. Poukazuje na to skutočnosť, že mnohé veci, ktoré odsudzujeme, napr. prirodzenú tichosť a málovravnosť, tá môže byť dobrá v sebe (stalo sa to napr. sv. Tomášovi Akvinskému, keď ho jeho spolubratia v Kolíne n/R nazvali *bos mutus* (nemý vôl), a mnohé iné, ktoré si sotva uvedomujeme, napr. hovorenie o druhých, môže byť zlé.

Zo strany absolútne dokonalého intelektu Boha je spôsob videnia ľudských činov diametrálne odlišný od nášho pohľadu. Boh vidí a pozná dokonale, my nedokonale. V tomto zmysle je objektívny zákon (ohľadne dobra a zla) nekonečne jasnejší pre božský intelekt ako pre ľudský intelekt.

Zlo spôsobuje ľudské utrpenie, no vo vzťahu k individuú môže byť niekedy aj dobrom, napr. vtedy, keď si človek uvedomí jeho deštruktívny charakter. To isté pozorujeme aj vo vzťahu k univerzálnemu poriadku (choroba alebo smrť tyrana môže byť užitočná pre spoločnosť).

Sv. Augustín, G. W. Leibniz, ruskí myslitelia a najmä F. M. Dostojevskij a V. S. Solovjov, ale aj morálni teológovia, pripúšťajú, že všetky pretrpené bolesti zo strany slobodných osôb majú význam a zmysel. Sú potrebné pre dobro sveta, pretože svet a čas spejú nezadržateľne k dokonalosti a plnosti. „*Tento spôsob je spôsobom priateľov Jóba, ktorí obhajujú božskú múdrosť. V skutočnosti je však odpoveď v sláve toho, ktorý stvoril svet a vzal na seba všetko zlo sveta.*“²⁰

Morálne zlo, akým je napr. vražda, lúpež, korupcia nemôžu byť nikdy dobrom pre žiaden pohľad. „*Naopak, je to zlo (hoci raz by mohlo byť usmernené k vyššiemu dobru, ale to*

¹⁹ Porov. tamže, s. 120 – 121.

²⁰ Tamže, s. 122.

je iná otázka); zlo v sebe a pre seba – a tu stojí tragédia sveta – ktorá zostane vždy zlom.“²¹
Morálne zlo je nespravodlivosťou, pravé dobro hýbe ľudskou vôľou a dáva zmysel životu.

3. Zmysel života v horizonte večnosti

V súčasnosti existuje dosť ľudí, ktorí nemajú zmysel života, hoci majú dostatok materiálnych dobier. Prečo? Lebo nepoznajú pravé hodnoty, ktoré dávajú zmysel ich životu. Tým, že myslia len na časné ciele, no nie na večný cieľ, koncentrujú sa iba na konečné hodnoty, ktoré koincidujú s materiálnymi hodnotami.

Tu je dôvod, prečo súčasní ľudia venujú obrovskú pozornosť iba kultivácii tela s pomocou športových aktivít a rôznych estetických skrášľovacích metód. Nesmrteľnej duši však nevenujú žiadnu pozornosť.

Tieto trendy sú výsledkom, ktorý zodpovedá materialistickej, enormne presexualizovanej a hedonistickej kultúre. Postmoderní ľudia sa nekoncentrujú ani na stabilitu a vytrvalosť v dobrom, nezaujímajú sa o duchovný rast, ani o univerzálne dobré. Z dejín však vieme, že aj v minulosti existovali vysoko vyspelé civilizácie, po ktorých zostali len torzá.

Život je dynamický a ľudom bol daný so zámerom možného duchovného rastu. Napokon aj dôslednou fenomenologickou redukciou je možné dospieť ku konklúzii, že život mal počiatok, a kontinuálne má aj zmysel a cieľ. Je to analogické ako keď ideme opačným smerom po toku rieky, ktorý nás privedie k jej prameňu. Život vznikol v čase, ale smeruje k bezčasiu a nekonečnej večnosti. Zmysel života je dokonca zakódovaný aj v našej túžbe po šťastí. Šťastie postuluje dobro a cieľom života je „plnosť dobra“.

Osvedčeným prostriedkom na dosiahnutie šťastia a dobra sú cnosti, ktoré možno definovať ako pozitívne dispozície a akty, s pomocou ktorých naplníme dobré skutky. Človek k vytrvalosti v dobrom potrebuje Božiu milosť podobne ako aj pri schopnosti „zahĺbiť sa do tajomstva Boha“. Potrebu milosti možno odôvodniť tým, že pravdy, ktoré môže rozum obsiahnuť, nie sú rovnako dosiahnuteľné pre všetkých. Ľudské poznania sú rôznorodé a ľudia ľahko pochybia. Aj preto človek potrebuje nielen rozumné poznatky, ale aj vieru. Veriaci človek (podobne ako neveriaci) využíva svoj intelekt na to, aby spoznal to, čo sa spoznať dá, ale viera mu poskytuje aj nadprirodzené svetlo, aby premýšľal o zjavených pravdách v srdci. Neveriaci hľadá pravdu len vlastnými silami a spolieha sa na vlastný rozum. Rozum slúži človeku v tom zmysle, že:

– poukazuje na existenciu viery (aj neveriaci si uvedomujú, že existujú veriaci ľudia);

²¹ Tamže.

- vidí pravdy viery ako rozumné;
- vytláča protirečivé výhrady voči viere vidiac, že každý človek v niečo verí alebo niekomu verí.

Horizont večnosti, ku ktorému všetci ľudia nezadržateľne smerujú, vyžaduje maximálne úsilie o dokonalosť. Všetky stvorené bytia a veci majú svoj pôvod, hodnotu, cieľ, zmysel, ale Duch Svätý dáva veriacemu človeku svetlo a silu, aby dokázal odpovedať na impulzy Ducha a vnútorne prijať tajomstvo Božej vôle s jeho životom.

Záver

Úlohou morálky pri objasňovaní dôležitosti poznania hodnôt, cieľov a zmyslu života je vrhať svetlo na posledný zmysel ľudskej dôstojnosti, ktorým bude neopakovateľné stretnutie s Ježišom Kristom.

Sloboda od morálky, ktorá sa nám dnes tak veľmi ponúka, pripomína pštosie ponorenie hlavy „do piesku hedonisticko-konzumných slastí“. Tým, pre ktorých Boh neexistuje, je všetko dovolené, no zostávajú tu štyri otvorené otázky: Dokedy potrvá táto možnosť? Ponúka neobmedzená sloboda nejakú nádej? Môže prázdno niekoho uspokojiť? Je naozaj objektívne hodnoverné, ak niekto tvrdí, že ateista si nespomenie na Boha a na zodpovednosť za vlastné činy v momente *finis ultimus*?

Pravdepodobne to nie je možné. Svedomie sa ozýva, aj keď si to my osobne neprajeme. Morálne svedomie totiž nemožno svojvoľne vymazať z pamäti ľudstva, ani eliminovať jeho opodstatnenosť pre rozumný život. Tu je dôvod, aby sa mladí ľudia nenechali zlákať lacnými príslubmi, ani vidinou šťastia bez Boha, lebo iba v Bohu je plnosť šťastia.

Ak sme citliví na znamenia čias, uvedomujeme si, že rozkrútený kolotoč „hrubých síl“ bude pravdepodobne vyžadovať nové svedectvá o vernosti Ježišovi Kristovi. Z lásky k nemu bude toto svedectvo pre nás ct'ou, ktorá určite nezostane bez odmeny.

A celkom na záver by som chcela pripomenúť slová z listu švédskeho dievčaťa (z roku 1961), ktoré zareagovalo listom na famózne vyhlásenie Jurija Gagarina, prvého sovietskeho kozmonauta, že „Boha tam hore nikde nevidel“, priamou otázkou: „*Pane leteli ste do vesmíru a tvrdíte, že ste nevideli Boha? Ja by som sa Vás rada opýtala, či máte čisté srdce? Biblia totiž hovorí, že iba blahoslavení, ktorí majú čisté srdce, uvidia Boha (Mt 5,8).*

Čistota srdca je výsostne morálnou záležitosťou. Bez nej ani veľký vedec nemusí vedieť, čo je podstatné pre život. Morálny život bez vedy je možný, no veda bez morálky a svedomia vzbudzuje vždy nové obavy. My nevieme presne, ako vznikol svet

a pravdepodobne sa to ani nikdy nedozvieme. Intuitívne však cítime, že ľudský život nie je bez cieľa, ani bez významu, hoci to rozum ani veda nevedia dokázať. Vedeckosť pre pochopenie zmyslu života nestačí. Pravý zmysel života nie je v tom, aby človek len poznával a rozumom overoval pravdivosť vecí, ale aby konal podľa pravdy a využíval čas na priblíženie sa k Bohu.

LITERATÚRA:

- AUGUSTÍN, sv. 1953. *De quantitate animae*, 35, 79. Roma : G. Capasso, 1953.
- AKVINSKÝ, T. 1987. *Summa theologiae*. I., q. 2, a. 3; II.-II, q. 66. Bologna : Edizioni Studio Domenicano, 1987.
- BENDLOVÁ, P. 2003. *Hodnoty v existenciální filosofii Gabriela Marcela*. Praha : Academia, 2003.
- BLONDEL, M. 1993. *L'Azione*. Milano : Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo, 1993.
- KOHÁK, E. 2004. *Zorným uhlem filosofa*. Praha : Ježek, 2004.
- MARITAIN, J. 1996. *Nove lezioni sulle prime nozioni della filosofia morale*. Milano : Editrice Massimo, Scienze umane e filosofia, 1996.
- MARITAIN, J. – MARITAIN, R. 1978. *Vita di preghiera. Liturgia e contemplazione*. Roma : Ed. Borla, 1978.
- MARCEL, G. 1991. *Les Hommes contre l'Humain*. Paris : Ed. Universitaires, 1991.
- SARTRE, J.- P. 1952. *Nausea*. Torino : Einaudi, 1952.
- SCHELER, M. 1913. *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*. In: Gessammelte Werke, Bd. II. München : 1913.
- SCHELER, M. 1971. *Řád lásky*. Praha : Vyšehrad, 1971.
- TKÁČIK, L. 2007. Identita a autenticita. In Acta Moralia Tyrnaviensia II. *Autonómia a autenticita v kontexte morálnej teológie*. Trnava : FF TU, 2007.
- VICINI, A. *La storia nel XX. secolo*. In: Rivista di teologia morale (2011), n. 169, január – marec. Bologna : Edizioni Dehoniane, 2011, s. 115 – 118.

Prof. ThDr. Mgr. Helena Hrehová, PhD.

Trnavská univerzita, Filozofická fakulta (Katedra etiky a morálnej filozofie)

ul. Hornopotočná, 23

918 43 TRNAVA E-mail: hrehovah@yahoo.com